

EL MESTRATGE ENTRE ELS ESTUDIANTS
I COLLEGUES A LA UNIVERSITAT D'AMSTERDAM

NÚRIA ARBONÉS-ARAN

Universitat de Ciències Aplicades d'Amsterdam

JOSEP LLUÍS ORTS-MOLINES

ROCvA – College Centrum

Con diez cañones por banda, | viento en
popa a toda vela, | no corta el mar, sino
vuela | un velero bergantín | [...] en todo
el mar conocido | del uno al otro confín.
Fragment de «Canción del pirata»

José de ESPRONCEDA (1846)

COM COMENÇAR...

Per a nosaltres, la participació en el simposi d'homenatge a Manuel L. Abellán celebrat a l'Institut d'Estudis Catalans a Barcelona el 24 de febrer de 2022 va ser una de les coses més maques i especials que ens han passat els últims anys. Ho diem amb solemnitat i amb tota sinceritat, sentint-nos deutors d'Abellán —i mantindrem Abellán però Manuel, Manel, han estat també els noms amb què normalment hem anomenant Manuel L. Abellán en parlar entre nosaltres a Amsterdam.

Reconèixer la profunditat i l'autenticitat del seu mestratge és un honor per a tots nosaltres —estudiants, col·legues i amics de la Universitat d'Amsterdam(UvA). Contribuir a l'atenció i la durabilitat del seu llegat com a mestre és —i ha estat també per a nosaltres— una assignatura pendent.

RECORDANT I MEMORANT

Mentre escrivim aquestes paraules, i així també ho vàrem sentir durant el simposi quan per exemple Albert Cañagueral Rey parlava

de l'amic Abellán, sabem que molts dels que l'hem conegut personalment no podem reprimir una rialla recordant la impressió de les primeres trobades. Els comentaris aguts, mig irònics i aquella mirada que els acompanyava: l'Abellán tenia un posat i una personalitat que no deixava indiferent!

Efectivament, les primeres trobades amb l'Abellán a la Universitat d'Amsterdam solien començar amb una primera salutació inoblidable. Frases com: «tu, què fas aquí, desgraciat/desgraciada?». O, quan ja després de conèixer-nos una mica més com a nous estudiants, marxava i ens deixava amb un: «Feu bondat». Com dient: «sisplau, gaudiu i no feu massa bondat».

Podria ser difícil dir per què justament aquestes frases —sovint desconcertants— han estat l'inici de llargues relacions de respecte, mestratge, col·legialitat i, a la llarga, també d'amistat. En comentar i demanar a antics companys amics i col·legues a Amsterdam la seva relació amb l'Abellán, hem pogut constatar de nou com aquests gestos i les peculiaritats del seu llenguatge han passat a formar part indescrutable del seu estil i del nostre respecte i reconeixement com a mestre.

Les paraules de l'Abellán com «què fas aquí, desgraciat/desgraciada?», els missatges contradictoris com «t'he posat un 9 per a aquesta porqueria de treball» significaven trencar el gel i eren a l'hora un permanent acte de benvinguda. Molts són els testimonis. Sil Hooiberg ens comentava com després d'haver entregat un treball, l'Abellán el va convocar al seu despatx i el va convidar a posar-se la nota ell mateix. El Sil, que es pensava que per aquest mètode trauria un excel·lent, no va arribar a més d'un 7 —i això que el Sil era bo—. ¹ Mazdy Kouddstaal, des del secretariat del Departament d'Hispaniques, a dues passes del despatx de l'Abellán, sentia les històries i somreia. També ella sabia que per a molts entrar en aquest «món Abellán», i en aquell despatx amb vistes al canal Singel ple de llibres, documents, diaris apilats i enorme ordinador, era endinsar-se en un àmbit constituït pel desconcert, la col·legialitat, el tracte directe, l'alegria de viure i l'acceptació de la imperfecció com a condició humana.

1. Més segurament corroborarien experiències: Alicia Román, Patricia Gaviria, Frans Oosterholt, Tatiana Moyano, Machteld van Hulten, Brechtine Detmar, entre d'altres.

Ensenyar i acollir en un ambient desenfadat i instigador, obrir portes, compartir cerveses i converses al bar amb estudiants i col·legues, sentir respecte en expressar inquietuds i dubtes. Tot plegat, l'Abellán ens va ensenyar que bàsicament tots depenem de forces més grans que l'individu, forces com són ara l'interès per saber, el compromís intel·lectual i cívic, l'amistat i l'amor. En aquest sentit també va ser meravellós que conèixer l'Abellán pogués significar accedir a dimensions més privades de la seva vida, dimensions inestimables: conèixer l'Abellán era també conèixer la Connie i la Sana, amb qui el Manuel va trobar —i citem de memòria— «les millors companyes en la vida».

TANGIBILITAT, I LA IMPORTÀNCIA D'ENTENDRE ESPAIS I RUTINES

L'Abellán ens ensenyava que l'entorn i els entorns en els quals un es mou influencien la manera de veure les coses i fins i tot, també, les perspectives d'investigació. És significatiu que el món Abellán fos explícitament constituït per una geografia de llocs específics, una cartografia del que podríem dir «**les rutes Abellán**», accessibles en aquest codi QR. Ens fa gràcia que tots de fet sabem amb prou detall com era exactament la ruta Abellán marxant des de Monnickendam, on vivia amb la Connie i la Sana, fins a la Facultat, a Amsterdam. Afegia que si algú li volia fer un atemptat no seria gaire difícil.

Que ho recordem tan bé vol dir que ens ho havia explicat unes quantes vegades amb detall —i que clarament sabia captar la nostra atenció—. Les rutes Abellán captivaven perquè eren repetitives per convicció, mai per avorriment. L'Abellán convenia mostrant que els costums i la rutina poden ajudar a sistematitzar i que cada dia, encara que facis el mateix, descobriràs coses noves.

Cal admetre, doncs, que internalitzar-nos en la quotidianitat espacial de l'Abellán tenia una funció important. És interessant sentir que de fet molts de nosaltres encara tenim la sensació que podem reproduir remarques i lliçons del passat i alhora fins i tot aventurar el que l'Abellán pensaria o diria a propòsit de temes actuals com ara

el canvi climàtic (els hivernacles del paisatge al pòlder li presentaven dubtes i consideracions vàries); la situació política al Països Baixos (a hores d'ara, incloent l'establiment de moviments neopopulistes i d'extrema dreta); el paper d'Europa en relació amb el món; la guerra a Ucraïna...

Tot plegat vol dir que el seu mètode i el seu estil ens resultaven consistents i reflectien una manera concreta de ser, experimentar, observar, analitzar, reflexionar, veure el món i desenvolupar ciència. Tanmateix, caldrà fer un pas més enllà. Tal com expressen els organitzadors del simposi, i amb ells també els ponents i altres participants, per tal que aquest mestratge transcendeixi i pugui gaudir de l'atenció que encara es mereix, caldrà fer un esforç suplementari. Caldrà sistematitzar, reeditar i remediatar el llegat de la seva feina.

AIXÍ, DONCS, COM PERPETUAR I CONTINUAR
EL LLEGAT DE MANUEL L. ABELLÁN

Com apuntàvem, també per a nosaltres a Amsterdam, la preservació i la continuació del mestratge de l'Abellán és encara una assignatura pendent. Gràcies a les diferents ponències i intervencions durant el simposi vam aprehendre de nou la urgència i també la concreció de línies a seguir. Els esforços fets per arrebregar la biblioteca i material de l'Abellán al Pavelló de la República, com van explicar Lourdes Prades i Olga Giralte durant el simposi, són lloables i al mateix temps engrescadors i estimulants. Alhora, les tasques desenvolupades per una nova generació d'investigadors a Alcalá de Henares, per exemple, ja indiquen que algunes de les pautes d'estudi esquematitzades pel mateix Abellán estan —i podrien seguir sent— completades per una nova generació d'investigadors, com recull Cristina Suárez Toledano en aquest volum.²

Per la nostra part, des d'Amsterdam, som conscients que ens queden pendents entre altres coses un enregistrament més sistemàtic d'una sèrie de conceptes bàsics del mestratge de l'Abellán a la UvA,

2. Veg. també GASSOL BELLET i SOPENA (2017).

anotant també una sèrie de línies de possible evolució i sistematització que sens dubte ajudarien a una pervivència més extensa del mestratge i mètodes del l'Abellán com a mestre, i ens permetrien dissenyar nous camins de continuïtat en les investigacions iniciades sota la seva direcció.

Així doncs, en els apartats següents, després d'una petita introducció biogràfica de l'Abellán a la UvA anirem elaborant una sèrie de punts que creiem que han estat essencials en el seu mestratge d'aleshores i que, al mateix temps, ressonen en la tasca i el desenvolupament de nous mètodes d'estudi a Amsterdam i d'arreu, com ara els estudis europeus, les ciències de les idees i imaginaris, la interdisciplinarietat i la dissolució de les divisions entre lletres i ciències, els nous esforços en els estudis de la censura i, *last but not least*, el reposicionament de l'estudi de Catalunya i dels Països Catalans, incloent les qüestions de reputació, imatge i identitat com a nació a Europa i en el món actual.

L'ABELLÁN A LA UVa

Manuel L. Abellán, doctor en Estudis Ibèrics per la Universitat de París VIII, va treballar a la UvA com a professor durant vint-i-cinc anys (del 1975 fins al 2000). Se n'acomiajà en un acte especial, molt al seu gust, on va fer un resum de tot allò que l'havia ocupat durant els seus anys com a professor i investigador: cap de recerca d'Estudis Hispànics a la UvA, editor de les publicacions *Cuadernos Interdisciplinarios de Estudios Literarios* (CIEL), entre d'altres, i iniciador del lectorat de català a Amsterdam.

En aquell acte, també el professor catedràtic d'Estudis Europeus, Joep Leerssen, va referir-se a la importància de l'obra de l'Abellán per la seva aportació a l'enteniment de l'emergència de les nacions europees i el desenvolupament i l'actualització dels discursos nacionals en el que gradualment s'anava anomenant l'Europa de les Nacions.

Creiem essencial referir-nos a aquest acte de comiat de la Universitat d'Amsterdam com fet «al seu gust» perquè d'alguna manera era revelador de les circumstàncies i l'entorn on es va desenvolupar la feina del professor Abellán a la UvA, on va ser un dels membres més

importants del Departament d'Hispàniques a Amsterdam —ningú no li negava l'autoritat— i, al mateix temps, i sens dubte, controvertit.

Abellán era, efectivament, un *rara avis* al Departament d'Hispàniques de la UvA. Tal com molts sovint vàrem sentir dir a l'Abellán —i va ser molt emotiu sentir que aquesta frase fins i tot va quedar gravada en el programa a la televisió catalana projectat durant el simposi—,³ l'interès de l'Abellán per al estudis hispànics «no se centrava en Lope de Vega». Al·lusions com aquestes, indubtablement provocadores, l'allunyaven de les temàtiques de molts dels cursos i seminaris que s'impartien al Departament d'Hispàniques de la Universitat d'Amsterdam, especialment adreçat a temes com la literatura de Lope de Vega.⁴

El distanciament de l'Abellán respecte a aquestes temàtiques no anava adreçat a les obres d'autors com Lope de Vega o Cervantes, sinó a la manera en què eren presentades com a obres essencialistes de l'hispanisme, desproveïdes d'ideologia política. Per a l'Abellán, tant les obres literàries com els escriptors i el lectors eren productes del seus temps, necessàriament adscrits, per tant, a paradigmes ideològics i polítics. Totes aquestes idees a què s'adscivia l'Abellán eren, de fet, base de similars estudis de revisió cultural que aleshores, parlem dels 1980, 1990 i principis del 2000, també s'havien introduït en els nous departaments de la Universitat d'Amsterdam com ara el d'Estudis de Ciències de la Literatura dirigit per John Neubauer,⁵ o el que esdevindria el departament d'Estudis Europeus dirigit per Joep Leerssen.⁶

3. *Àngel Casas Show*, 1987.

4. En aquest sentit seria interessant fer un estudi més extens sobre el paper que els departaments d'estudis hispànics arreu varen tenir, i han tingut, en la recepció al món de la cultura i la literatura de l'Estat espanyol.

5. El professor Neubauer ha estat especialment apreciat pe <https://youtu.be/Nj7XKqAaUHMI> seu coneixement interdisciplinari. Havia estudiat carreres de física, música i literatura i es va convertir en una figura de referència obligada a Amsterdam.

6. Joep Leerssen és catedràtic d'Estudis Europeus. La seva feina, també precursora, va ser guardonada amb el prestigiós Premi Spinoza a l'excel·lència científica l'any 2008. Autor d'una extensa obra, ens agrada destacar que el seu llibre *National Thought in Europe. A Cultural History* es va traduir al català per iniciativa d'editors valencians (LEERSSEN 2019).

Potser, *a posteriori*, el que més rebel·lava l'Abellán era la idea que pogués haver estudis apolítics com el que es pretenia fer al Departament d'Hispaniques després d'una llarga dictadura com va ser la franquista, amb un aparell censor igualment longeu i eficaç, i tot plegat amb una gran incidència a la recepció i la interpretació de la literatura a la península Ibèrica, incloent la censura i el terror a què va estar sotmesa la producció cultural dels Països Catalans. Al simposi també va haver referències al pacte de silenci que va caracteritzar la Transició democràtica a Espanya i que pensem que enllaça amb importants reflexions mundials sobre els drets humans i el fenòmen del silenci arreu (HUNT 2007)

Quant a investigació i estudis a la Universitat d'Amsterdam i a moltes universitats europees, el temps ha donat la raó a l'Abellán. La crítica de l'apoliticisme ha esdevingut, de fet, una de les bases de l'esperit crític potenciat per nous corrents del que podríem dir Estudis Culturals en majúscula, on la definició de cultura abasta també, entre d'altres, la producció tecnològica de les societats. Profusament conegudes són, per exemple, les paraules d'autors de referència obligada com Bruno Latour qüestionant la validitat de temes com la natura neutra de la globalització (LATOURE 2013) o les de Zygmunt Bauman apuntant la inconsistència de termes com «economia despolititzada» (BAUMAN 2000 i 2007).

Sigui com vulgui, en el moment del seu comiat, el mestratge de l'Abellán ja havia esdevingut una referència imprescindible que havia i ha continuat influint estudis i trajectòries també per als que el vàrem conèixer a la UvA.

D'entre aquestes persones ens cal destacar Jeroen Oskam, antic estudiant, col·lega i amic de l'Abellán a la Universitat d'Amsterdam, doctorat sota la seva direcció i un dels que més sovint s'ha manifestat públicament com a deutor del seu mestratge i que, creiem, reflecteix molt bé el pensament de molts altres testimonis.⁷ Per altra banda, evidentment cal mencionar la feina de Lidwina van den Hout, que va finalitzar la seva tesi doctoral el 2015 quan l'Abellán ja era mort (VAN DEN HOUT-HUIJ-

7. Jeroen Oskam resumeix el mètode i l'estil Abellán amb les paraules que sovint repetia: «Mucho más sencillo». Vegeu també OSKAM (1992).

BEN 2015). Ens consta la mútua i llarga col·laboració i la importància que tot plegat tenia, també per a l'Abellán. El testimoni que ens va enviar la Lidwina van den Hout-Huijben amb motiu del simposi és significatiu: agraïment al mestre que mai no li va perdre la confiança.

En el seu missatge en vídeo, projectat durant el simposi, Jeroen Oskam va marcar alguns punts que el definien, com ara la crítica sistemàtica com a mètode d'anàlisi, l'antisistema com a actitud i la concreció en el discurs.

Tot seguit, ens agradaria remarcar algunes d'aquestes lliçons essencials amb les quals l'Abellán es va mostrar com un mestre inqüestionable i que, per tant, podrien constituir la base dels conceptes clau per a l'inventari i la sistematització a què alludíem.

Prendre posició al món: ser valent com a actitud

L'Abellán era valent i sovint —com es diu en holandès, *stoer* (cool, guai, no fàcilment impressionable)—. Per la contribució del seu amic Albert, periodista, sabem que el *look* de l'Abellán podia ser vist com el d'una mena d'Omar Sharif, i personalment també pensem de detec-tiu de pel·lícula, com el Humphrey Bogart d'*El falcó maltès*, versió actualitzada.⁸ Però ser valent, guai i *stoer* volia dir gairebé automàticament ser vulnerable. Ser crític i expressar-se implicava romandre consistent i no desistir. No desistir per exemple en les reunions al Departament d'Hispàniques malgrat el dissentiment (fins i tot sabem que en una de les votacions sobre un nou cap de recerca o un estatut, se'l va tancar al despatx perquè no pogué votar).⁹

L'Abellán ens ho explicava amb gràcia i deteniment, realment com si fos una pel·lícula. A la majoria no ens desassossegava perquè sabíem que l'Abellán era una personalitat respectada a la Facultat. Tot plegat, i en som conscients, va significar nits d'insomni i dies de lluita. És per aquesta combinació que ens va ensenyar que ser valent no vol

8. Merel Roubos, alumna de l'Abellán, sistematitza el *look* Abellán amb els descriptors «cabell, celles i bigoti frondós» i el comentari «Impactaba verlo».

9. Dades que, aquestes també, caldrà investigar i reconstruir.

dir no tenir mai por sinó més aviat acceptar que, encara que un tingui por, de vegades, l'enfrontament és totalment necessari. En aquest sentit, ens interessa destacar el paper de científics, investigadors i professors marcant aquestes línies de coratge malgrat les pors.

Recordem també les paraules de Max Aub escrites en un d'aquests llibres que l'Abellán ens recomanava llegir per entendre millor com el dia a dia havia anat mitigant les veus dels exiliats fora de l'Estat espanyol durant els primers anys de la postguerra —i com aquella era una lliçó traslladable al present—. ¹⁰ Com encertadament assenyalava Max Aub a la seva crítica «Franco en la UNESCO»: «La actualidad es gran comedora. Y sin embargo [recordava] el hombre lo es porque entre otras cosas no olvida» (AUB 1956: 215). I és que, efectivament: què se n'hauria fet de les nostres vides si mai ningú no s'hagués rebel·lat i ens hagués ensenyat a veure la vida en tota la seva complexitat?

Donar la benvinguda a la interdisciplinarietat d'investigacions i mètodes

Una de les lliçons ombrellada seria sens dubte la interdisciplinarietat de les seves investigacions i els seus mètodes.

L'Abellán ens va ensenyar que la política i els discursos polítics són parts integrants de la producció cultural de les societats i que, de fet, la neutralitat i la des-ideologia són també una ideologia. En aquest context és fàcil d'entendre que els estudis sobre la censura franquista necessàriament han d'abastar una àmplia col·lecció de dades heterogènies. De manera que, la importància indiscutible de la seva documentació dels arxius de la censura, les classes i converses de l'Abellán se centraven en l'observació i l'anàlisi del context en el qual fenòmens com la censura es fan possible.

10. Max Aub, doncs, escriu: «Huela pues a pesadez, cargue la repetición —Franco en la UNESCO— aburra la reiteración —Franco en la UNESCO— muele el decirlo una y otra vez, fastidie nuestra perseverancia, enoje nuestra presencia, enfade nuestra tozudez [...] Franco en la UNESCO—. Y que no se nos caiga de la boca, dale que dale, dale, dale, que le darás algún día!» (AUB 1956: 215).

Sense dir que tot és censura, o que tot és similar a la censura sistemàtica en règims dictatorials, l'Abellán ens apuntava que les llibertats d'expressió mai no estan totalment garantides, fins i tot en societats que en alguns moments gaudeixen de fama mundial com a exemples de tolerància. Als Països Baixos era important, per exemple, ser conscient dels mecanismes de publicació a la premsa. Que totes les notícies dels diferents diaris es basessin en l'única font de l'Algemeen Nederlands Persbureau (ANP), l'agència oficial de premsa dels Països Baixos, segons l'Abellán un important detall per a tenir en compte. La lliçó: esteu alerta!

Aquestes línies de pensament i observació contínua amb les quals, sens dubte, l'Abellán s'havia anat familiaritzant durant els seus estudis a París, entre d'altres, li van donar eines per desenvolupar les destreses d'observació que ja de segur caracteritzaven la seva personalitat. Marxar a París i inscriure's a l'École des Hautes Études havia de ser —i així ens comentava— una mena de necessitat existencial que sens dubte compartia amb altres tant a Catalunya com a l'Estat espanyol. Igualment, era important saber que l'Abellán es proclamava fill de la Barceloneta, a Barcelona. Un nen de barri, amb llibertat ja de petit per jugar a futbol al carrer.

L'obra del cantautor Joan Manuel Serrat li agradava. Li valorava la descripció de la Barcelona que ell també havia experimentat d'una manera similar, pare català, mare de fora o a la inversa, català i castellà a casa, «glòria als xarnegos» —afirmava—, i a més és clar, el fet que Serrat hagués contribuït a la difusió a gran escala de l'obra de Miguel Hernández, Antonio Machado, Salvat Papasseit...

A la llarga, l'Abellán també va conèixer personalment escriptors contemporanis que li interessaven. Amb Manuel Vázquez Montalban va desenvolupar complicitat i amistat. A Amsterdam es va celebrar un simposi amb la participació de Vázquez Montalban (1996). I així, de nou a poc a poc, l'Abellán ens ensenyava per què era important que les literatures tinguessin detectius en àmbits de «baixos fons» urbans, personatges que es movien per una Barcelona i una Catalunya menys exquisida, menys prescriptiva, menys orsiana i perfecta.¹¹

11. Temes aleshores també tractats a exposicions a Catalunya (PERAN, SUÀREZ i VIDAL I JANSÀ 1995).

Tot plegat va donar ales per absorbir la diversitat de mires com a pràctica indispensable per el desenvolupament de tècniques d'observació i estudi, incitant a relacionar diferents productes culturals i aprofundir en el seus lligams. Així, les pel·lícules, les novel·les, el futbol, el menjar i la gastronomia, les ressenyes i els comentaris varis aportaven material per a les descobertes claus de la seva feina investigadora.

Defensar la impuritat

Lligada a l'anterior, una de les següents lliçons seria la importància de l'esperit crític a l'hora de valorar sentiments patriòtics i atàvics. No voldríem ser mal interpretats, però l'Abellán era un gran defensor de l'hibridisme i de la impuritat. L'Espanya «prístina», l'Espanya «clara» i «diàfana», però també la Catalunya «pura» eren denominacions que l'havien esgarriat i que el preocupaven.

Aquestes són, doncs, qüestions que val la pena examinar amb una mica més de detall en tant que l'Abellán ens ensenyava que les paraules mai no són inofensives. De la mateixa manera en què Heidegger proclamava que el llenguatge humà havia estat i és una eina per conquerir el món (SLOTEDIJK 2011: 188), l'anàlisi del llenguatge i dels recursos estilístics de la crítica literària de la postguerra es convertien en material que justament, insistia l'Abellán, calia fer l'esforç de continuar llegint i estudiant. Tot plegat era necessari per poder analitzar i establir una visió cada cop més acurada de les amplíssimes repercussions que la censura franquista havia tingut, i tenia encara, en la recepció de la producció cultural de l'època més immediatament anterior a la dictadura.

Exemples il·lustratius serien les metàfores utilitzades per personatges claus en aquest procés d'interpretació i reinterpretació de l'heretatge cultural com varen ser Pedro Laín Entralgo i Gonzalo Fernández de la Mora. Segons aquests autors el procés de la formació d'Espanya es podia entendre com un procediment de conquesta de la puritat. Del primer coneixem les descripcions que ell mateix feia del seu paper en aquell moment determinat de la història. Laín Entralgo

veia la seva funció com a alquimista, dedicat a un procés de lixiviació, de separació del sòlid del líquid per tant de ser capaç d'aconseguir destil·lar l'or i l'essència de la intrahistòria hispànica. Similarment, des d'una òptica més elitista i monàrquica, Gonzalo Fernández de la Mora descrivia el procés iniciat després del 1939 com a necessari per tal d'assolir un nivell a l'escala de MOHS, «aquella que va progresando del talco al diamante» (FERNÁNDEZ DE LA MORA 1967).

En aquest procés, l'Espanya anterior al règim franquista s'havia de veure com aquell diamant a esdevenir i que havia calgut anar llimant d'impureses. És llavors quan els qualificatius de «clars» i «diàfans» van adquirint unes dimensions menys tranquil·litzadores en tant que versions a diferents nivells de les pràctiques de depuració i de ràtzies locals. Si llegim Abellán a «Falacias del ensueño y cultura de postguerra», veurem que la cosa «va en serio». Cita les paraules de Laín Entralgo:

[...] a Ganivet se le atribuye un acierto profético cuando este escribe que «en presencia de la ruina espiritual de España hay que ponerse una piedra en el sitio donde hay el corazón y hay que arrojar aunque sea un millón de españoles a los lobos, si no queremos arrojarnos todos a los puercos. [...] que los restantes, libres de los puercos, más circundados por el peligro de vivir ya dentro del mundo, sepamos transformar en gloria el sacrificio» (ABELLÁN 1994: 5).

Aquestes anàlisis permetien aleshores trobar similituds i diferències amb altres règims dictatorials, abastant no només les directrius de repressions als dissidents proclamats sinó també els instruments per crear por i passivitat durant llargs terminis. Revelaven també les tensions internes, reflectides en les lluites per les paraules i els adjectius, i les lògiques retorçades i sovint, i voluntàriament, arbitràries. En aquest sentit va ser també molt interessant que durant el simposi s'insistís en la voluntat que el franquisme va tenir a mantenir una censura de caràcter arbitrari. El fet que un censor sempre pogués optar a censurar una obra més que una altra només reafirmava el poder que els censors tenien a fer el que els plagués depenent de l'humor i del dia, com repetia Abellán.

Reivindicar l'esperit crític

Si retornem a les classes, els seminaris i les converses sobre el franquisme i la censura, tot això portava a reflexions i sessions que no per hilarants eren menys serioses. L'Abellán ens va ensenyar, per exemple, que el caràcter crític de la generació del 1898 a Espanya havia anat perdent progressivament la influència com a generació crítica en ser adoptada i reinterpretada per la *intelligentsia* franquista, falangista i/o elitista, entre d'altres per Gonzalo Fernández de la Mora i Laín Entralgo.

Un bon exemple del que ja havíem alludit com el perill de l'apoliticisme seria la progressiva reinterpretació i psicologisme a què es veuen sotmesos molts dels autors que en el seu temps havien expressat el seu criticisme al «fet d'Espanya». En aquest sentit, Laín Entralgo, metge de professió i catedràtic a la Facultat de Medicina a Madrid, va establir precedent a l'hora d'interpretar el mal humor i el negativisme que segons ell havien caracteritzat el tarannà negatiu d'aquella generació. Així, seguint l'exemple de Laín Entralgo, veiem com l'esperit crític de Pío Baroja es podria esclarir amb els arguments següents:

Es muy probable que la presencia, y más que la presencia la compañía cariñosa de una mujer, hubiera amansado y domesticado mucho algunas de las manías y fierrezas de este solitario. Del mismo modo que el selvático Baroja era un primor de corrección y elegancia puesto en diálogo, también es posible que su dureza y sequedad hubieran descubierto subterráneas y maravillosas fuentes de vida entrañable y amorosa (CATTILLO PUCHE, 1956: 484).

Així, l'esperit crític passava a ser una mena de defecte de la personalitat, explicable del tu a tu, converses íntimes en les quals un acaba reconeixent al psicòleg que potser sí que no havia sabut veure la part positiva de la vida. Tot és, doncs, falta d'atenció i el consegüent amargament perquè un no ha estat capaç de trobar una relació que l'amanisi o que li faci experimentar el goig de viure.

Ser conscient dels propis prejudicis

El que hem anat exposant més amunt ens recorda dues lliçons importants. Per una banda, sens dubte, totes aquestes floritures i arguments intricats és el que feia que l'Abellán de tant en tant tingués poca paciència quan li presentàvem escrits amb massa recursos estilístics. És interessant que fins i tot el Jeroen Oskam, en un dels seus escrits arran de la mort del professor, li demani perdó ja que segurament ha fet servir massa adornaments en voler reflectir el seu amor i respecte al mestre (AZNAR *et al.*, 2013). Malgrat la qualitat de la seva peça segur que el Jeroen no havia pogut evitar recordar el consell Abellán per antonomàsia: pensa't bé el que vols dir i senzillament digues-ho sense tergiversar les teves fonts.

Per altra banda, aquestes anàlisis i converses ens ensenyaven que un podia ser crític i tenir nits d'insomni i de ràbia com tenia l'Abellán però que això no significava no estimar-se la vida, sinó tot el contrari. I que valia la pena fer ús de la llibertat que teníem, de l'accés a obres que havien estat prohibides o mai publicades, que era important seguir llegint, observant i treballant, mantenint doncs la dignitat i l'estima pròpia.

Contemplar històries alternatives

A poc a poc, estudiant, parlant, escrivint i deliberant, l'Abellán ens mostrava que la censura —i en aquest cas la censura franquista com a exemple— no havia estat només una qüestió de prohibicions implícites i execucions i assassinats (que cal recordar —hi insistia— varen passar i no poc), sinó també d'un esforç molt ben organitzat per l'aparell franquista en el qual molta gent, més que menys conscientment, va participar voluntàriament durant una colla d'anys sense reserves, influenciant la recepció i el caràcter d'una gran part de l'herència intel·lectual d'Espanya durant la recuperació de la democràcia.

Així, de cop s'anava perfilant una Espanya, un Estat espanyol i una península Ibèrica molt més complexa i interessant amb vessants d'història alternativa que molts de nosaltres mai no havíem conside-

rat. Per a l'Abellán, per exemple, la constitució de Cadis del 1812 era una referència de l'Espanya plural que calia tenir en compte. Ens explicava que a vegades haver anat a l'escola, o que a Espanya hi hagués hagut un alt percentatge d'escolarització durant el franquisme, no volia dir que haguéssim fruit d'una educació àmplia i plural perquè tot depenia de la qualitat de les lliçons. De nou, exemples clars ens mostren com els intensius processos de diglòssia havien convertit els poemes d'Espronceda, clarament liberals i antiautoritaris, en inofensius cants infantils:

Con diez cañones por banda,
viento en popa a toda vela,
no corta el mar, sino vuela
un velero bergantín.¹²

Respecte d'això, potser va ser l'Abellán una de les primeres persones que ens va fer veure amb exemples varis que aquestes tendències purificadores existien a tot arreu i que mai ningú hauria de «dormir en los laureles». L'Abellán havia entès molt bé que el rol d'identitats depenen de les situacions i els moments històrics. Com hem dit anteriorment, ens incitava a mirar i observar la nostra pròpia realitat social, econòmica, política i cultural a Amsterdam, i als Països Baixos. Qui era qui, com, quan, on i per què. D'una manera o d'una altra, quan es posava seriós, tots l'enteníem perfectament.

Gaudir: Alegria i orgull per al lectorat de català

Semblantment, l'Abellán ens va ensenyar que malgrat l'amor i el respecte profund que sentia per Catalunya, la idea que el país es definís com a destí li produïa calfreds. Per a nosaltres, que compartíem aquest amor per la llengua i la cultura catalanes, i pel fet català, les converses amb l'Abellán ens incitaven a reflexionar i a matisar. Grà-

12. Sobre la importància d'aquest poema a les classes de l'Abellán, ens caldria sens dubte dedicar un article a part.

cies a les connexions amb els Estudis Europeus a la UvA, especialment enfocats a la recerca i la investigació de l'origen i dels imaginaris de les nacions europees, s'anava desvelant que un podia estimar-se el seu país i la seva llengua sense que fos necessari justificar-ho a través de l'essència de costums i tradicions eternes.

Recordem el disgust d'uns quants quan l'Abellán insistia que la sardana no era una dansa mil·lenària, sinó que com moltes altres manifestacions nacionals s'havia anat incorporant al cànon cultural a partir del esforç de creació de nacions, especialment durant el segle XIX i principis del segle XX.

Així l'Abellán ens mostrava que un s'estima la seva llengua i en té cura perquè l'amor la fa especial però no perquè sigui la millor o superior. Igualment els moviments d'emancipació i empoderament, tan necessaris en moments d'opressió i destrucció, haurien també de mantenir viva la reflexió sobre què implica ser i fins a quin punt un pot seguir utilitzant les redempcions patriòtiques com a model a aspirar. Per a alguns de nosaltres totes aquestes pistes van constituir l'entrada a l'estudi de conceptes d'identitat i emancipació en obres claus de la literatura postcolonial i autors com Edward Said o David Scott (SAID, 2003; SCOTT, 2004). Aquí de nou, aquesta mena de reflexions de l'Abellán havien estat alliberadores.

En aquest ambient obert i incitador, la creació del lectorat de català a la Universitat d'Amsterdam i el bon enteniment i respecte que l'Abellán va sentir amb persones com l'August Bover van ser preciosos. De seguida el lectorat es va anant equipant amb una biblioteca cada cop més completa. Les jornades de català i la feina de suport del Departament d'Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya ens ajudaven a ampliar coneixements i resultaven estimulants i efectives. Tot plegat permetia realçar i fer encara més visible un interès per la llengua, la literatura i la cultura catalanes que a la Universitat d'Amsterdam ja era viva gràcies a la feina precursora del professor Felip M. Lorda i Alaiz, amb qui l'Abellán ja havia començat a treballar quan va entrar a la UvA.

Gràcies a aquestes feines capdavanteres, a la UvA teníem accés a l'obra d'escriptors com Manuel de Pedrolo. A través del treball de Lorda i Alaiz i també d'altres estudiants anteriors, l'Abellán ens ensenyava

com l'estudi de l'obra de Pedrolo era —també— una assignatura pendent i necessària de posar en pràctica.¹³ En el marc d'aquest mestratge descobríem que era molt difícil que hi hagués consciència de l'envergadura d'autors com Pedrolo, ja que la majoria de les seves obres van ser publicades amb irregularitat i sempre amb anys de retard.

Jordi Coca va indicar repetidament la contradicció que suposava que els crítics seguissin referint-se a Pedrolo com un escriptor prometedor en el moment en què ja havia completat les onze novel·les el cicle Temps Obert (COCA i PEDROLO, 1973; ARBONÈS, 1980). Així doncs, era efectivament gairebé impossible poder copsar la importància d'aquest experiment filosòfic i quàntic en el qual Pedrolo va aconseguir desenvolupar un botó de mostra d'una obra d'especulació inacabable on queda clar que les possibilitats d'esdevenir depenen de bifurcacions de la història tan individual com col·lectiva. Pensaments sens dubte molt compatibles amb les feines de reconstrucció de la memòria històrica que formaven el nucli de les investigacions de l'Abellán.

Certament, les històries combinades i alternatives d'escriptors com Manuel de Pedrolo, i també la feina de Lorda i Alaiz que l'Abellán va heretar a la UvA, van estimular una reconsideració del lectorat de català com una nova i important obertura internacional que permetia incloure tradicions i corrents que malgrat semblar contradictoris conformaven a la fi aquella pluralitat que l'Abellán tenia com el sentit més bàsic de la democràcia i l'esperit crític.

Un gran èxit

No exagerem si diem que la creació del lectorat de català a Amsterdam va ser un exemple del que es diu «everything in the right place» (i estava escrit a les estrelles). Va tenir un gran èxit. Nous estu-

13. Ja aleshores, Lidwina van den Hout havia localitzat una obra de Pedrolo no publicada (VAN DEN HOUT, 1997). En aquest ambient també altres vàrem començar de nou a interessar-nos i estudiar Manuel de Pedrolo. La compleció d'un estudi sobre Temps Obert com a ficció científica referencial, iniciat el 1995-1996 és una assignatura pendent de Núria Arbonés-Aran.

dients als Països Baixos havien descobert Barcelona després del Jocs Olímpics del 1992 i establien noves línies de connexió naturals, els agradava i interessava el Barça —per a joia de l'Abellán— i van començar a anar d'Erasmus a les universitats del Països Catalans. Els cursos de català tenien uns materials fantàstics, capdavanters, molt diferents dels de castellà en aquell moment, la fonoteca de la UvA s'emplenava d'estudiants i professors interessants en el fenomen. L'interès fins i tot es reflectia a la premsa holandesa: hi havia curiositat per saber més, teníem moltes invitacions per fer xerrades.¹⁴ El Manuel generós ens deia: ves-hi tu, ves a la tele, a la ràdio, parreu.

Va ser una època ben bonica, alegre i esplendorosa. Ens preguntava: «Quants estudiants tenim?» Quan li dèiem: «n'hi ha més de trenta, hauríem de fer dos grups», se n'alegrava molt. I, alhora, la veu de l'Abellán continuava dient: «alerta: es tracta de continuar treballant, mantenir l'esperit crític». I insistim que ser crític i autocrític no volia dir ser pessimista ni nihilista (com hauria dit la narrativa franquista), sinó que era una condició vital per aprendre i desenvolupar-se.

Tot plegat va sortir molt bé.

Conclusió: «Viento en popa a toda vela». Seguim

Tal com hem anat comentant al llarg d'aquestes pàgines, el mesatge de l'Abellán a la Universitat d'Amsterdam ha estat indiscutible. És clar que molts de nosaltres hem anat desenvolupant visions professionals i vitals que n'han estat certament influenciades. L'observació sistemàtica, la implicació, l'atenció pels detalls que conformen la vida diària esdevenen aleshores instruments bàsics i indispensables que alliberen l'avorriment aparent de la rutina i estimulen

14. Per exemple: les Jornades Catalanes celebrades anualment a la Universitat d'Amsterdam; el simposi sobre la Generació del 98 celebrat del 5 al 7 de juny del 1995; les Catalaanse Avonden, celebrades a diferents teatres de la ciutat; la Setmana de l'Autobiografia a la Facultat de Lletres de la Universitat el 1995, amb una aportació sobre la *Vida coetània* del Ramon Llull; els programes Manuel de Pedrolo, incloent-hi una visita de Jordi Arbonès per presentar *Pedrolo contra els límits*; les entrevistes a la televisió i la ràdio holandeses, etc.

i donen ales a l'esperit crític i compromès del qual l'Abellán ha estat mestre.

No és estrany, doncs, que, tal com mencionàvem a l'inici d'aquestes pàgines, tenir l'oportunitat de participar al simposi en homenatge a l'Abellán fos particularment especial. El simposi va ser clau en tant que ens va permetre no només recordar sinó també expandir i reconscienciar-nos de la força del seu mestratge més enllà de tot el respecte i amistat que molts de nosaltres li professem des de les nostres experiències compartides a la UvA. Rememorar el mestratge ha significat doncs un *wake-up call*, un despertador i una trucada d'alerta.

Gràcies a les diferents contribucions al simposi, a les converses amb antics col·legues, companys d'estudi i d'altres a Amsterdam i a la (re)llegida de llibres i articles de, sobre o recomanats per l'Abellán, els conceptes i els paisatges del seu mestratge com a investigador, professor i persona han anat esdevenint cada cop més amplis i invitadors.

És per això que estem convençuts que caldrà treballar per tal de consolidar i obrir nous camins i enllaços, noves publicacions i estudis entorn a les moltes geografies que, d'una manera o d'una altra, recullen el llegat Abellán. Aquestes geografies podrien servir per visualitzar (noves) rutes d'aprenentatge, de lectura i d'estudi i investigació d'històries alternatives. Tot plegat ens ajudaria a contribuir a seguir visualitzant aquesta Catalunya rica en pluralitat que tant agradava a l'Abellán i que tant connecta amb la història i també amb renovades tendències d'estudis interdisciplinaris a Amsterdam i arreu.

L'obra de l'Abellán i l'atenció que tots els ponents al simposi han prestat a la seva obra i mestratge permeten esbossar una sèrie de «noves rutes Abellán» unint enclavaments d'estudi i investigació a Amsterdam amb un seguit de llocs amb alt poder simbòlic, referencial i mediàtic a Catalunya, els Països Catalans i l'Estat espanyol. En aquest sentit, que el simposi se celebrés a l'Institut d'Estudis Catalans, amb una seu física de gran bellesa i poder simbòlic, ha reafirmat la força que aquesta mena d'actes *live* poden exercir per estimular la imaginació i l'esperit de recerca: un finestral amb vistes que ens va permetre mirar més enllà.

Tot plegat estimula a fer nous pactes de cooperació entre les nostres universitats i àrees d'expertesa a fi de desenvolupar perspectives

factibles per a la continuació i la renovació del mestratge de l'Abellán amb, per exemple, setmanes i programes d'estudi recurrents i oberts a nous estudiants i tota mena d'interessats. Tot plegat una aventura que hores d'ara clarament se'ns ha revelat no només com a «justa» sinó també «necessària».

POST SCRIPTUM

Tanquem amb unes paraules que l'Abellán segurament hauria afegit:

Què feu aquí desgraciats?
 Quina nota voleu per a aquesta porqueria?
 I, per cert, moltes gràcies.
 Ja sé que m'estimeu. Jo també a vosaltres.

BIBLIOGRAFIA

- ABELLÁN (1994): Manuel L. Abellán, «Falacias del ensueño y cultura de posguerra», *Hispanística* xx, núm. xi.
- ARBONÈS (1980): Jordi Arbonès, *Pedrolo contra els límits*, Barcelona: Aymà.
- AUB (1956): Max Aub, «Franco en la UNESCO», *Cuadernos Americanos*, (marzo-abril).
- AZNAR *et al.* (2013): Manuel Aznar M. *et al.*, «Homenaje a Manuel L. Abellán», *Represura*, núm. 8 (febrer), www.represura.es.
- BAUMAN (2000): Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- BAUMAN (2007): Zygmunt Bauman, «Homo consumens», *Lo sciame inquieto dei consumatori e la miseria ...* http://archivio.eddyburg.it/filemanager/download/1647/ZB_Homo_consumens.pdf. [Consulta: 5 gener 2015]
- CATILLO PUCHE (1956): José Luis Catillo Puche, «Algunas consideraciones previas para un estudio de Baroja», *Arbor*, núm. 36.
- COCA i PEDROLO (1973): Jordi Coca i Manuel de Pedrolo, *Pedrolo, perillós?, Converses amb Manuel de Pedrolo*, Barcelona: Dopesa.
- FERNÁNDEZ DE LA MORA (1967): Gonzalo Fernández de la Mora, *Pensamiento español, 1966*, Madrid: Rialp.

- GASSOL BELLET i SOPENA (2017): Olívia Gassol Bellet i Mireia Sopena, «La cultura catalana asediada. Un balance crítico de los estudios sobre la censura franquista», *Represura. Revista de Historia Contemporánea Española en torno a la Represión y la Censura Aplicadas al Libro*, nueva época, núm. 2, ps. 95-138.
- HUNT (2007): Lynn Hunt, *Inventing human rights: a history*, Nova York: W.W. Norton & Co.
- LAÍN ENTRALGO (1942): Pedro Laín Entralgo, «Visión y revisión del Idearium Español de Ángel Ganivet», *Ensayos y Estudios*, núm. II.
- LATOUR (2013): Bruno Latour, «Whose Cosmos, Which Cosmopolitics? Comments on the Peace Terms of Ulrich Beck», *Common Knowledge*, núm. 10(3).
- LEERSSEN (2019): Joep Leerssen, *El pensament nacional a Europa. Una història cultural*, Catarroja / València: Afers / Publicacions de la Universitat de València / Institució Alfons el Magnànim-CVEI.
- OSKAM (1992): Jeroen Oskam, *Interferencias entre política y literatura bajo el franquismo. La revista «Índice» durante los años 1951-1976*, tesi doctoral, Universitat d'Amsterdam.
- PERAN, SUÀREZ i VIDAL I JANSÀ (1995): Martí Peran, Alicia Suàrez i Mercè Vidal i Jansà, «Entorn de l'exposició "El Noucentisme, un projecte de modernitat"», *L'Avenç*, núm. 194, ps. 56-59.
- SAID (2003): Edward Said, *Orientalism*, St. Ives: Penguin Classics.
- SCOTT (2004): David Scott, *Conscripts of Modernity. The Tragedy of Colonial Enlightenment*, Duke: Duke University Press.
- SLOTEDIJK (2011): Peter Sloterdijk, *In Medias Res*, editat per W. Schinkel i L. Noordegraaf-Eelens, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- VAN DEN HOUT (1997): Lidwina van den Hout, «Sobre la censura i l'obra de Manuel de Pedrolo. El cas d'Acte de violència», *Revista de Catalunya*, nova etapa, núm. 124 (desembre), ps. 117-118. Ed. cast. i ampliada a «La censura y el caso de Manuel de Pedrolo. Las novelas "perdidas"», *Represura. Revista de Historia Contemporánea Española en torno a la Represión y la Censura Aplicadas al Libro*, núm. 4 (2007).
- VAN DEN HOUT-HUIJBEN (2015): Lidwina M. van den Hout-Huijben, *El rojo crítico. Expansión de la literatura catalana bajo censura (1962-1977)*, tesi doctoral, Universitat de Groningen, <https://www.rug.nl/research/portal/files/17027535/Binder1.pdf>.